

Exploring the Political, Economic and Social Dimensions of Development in Iran

Hamed Mohammadi*

Ph.D., Public Administration, Faculty of Management and Accounting, Qazvin Islamic Azad University, Qazvin, Iran

DOI: 10.22098/CPA.2024.14277.1026

Abstract

Context and Purpose: In this research, the issue of development in the political, economic and social dimensions of Iran was analyzed, and in this regard, from the first volume of the "80 Years of Information" series published by the Information Institute, in which the political, economic and social news and events of the Iranian society in the period of 1925-1978 was mentioned and used.

Methodology: The research method is of a qualitative type, which falls under the category of interpretive research, and for this purpose, thematic analysis method was used to explain and analyze the data obtained from the text of the book under study.

Findings: Based on the findings of the research, 16 concepts for the political dimension of development, 31 concepts for the economic dimension of development, and 33 concepts for the social dimension of development were counted from the text of the book, and the number of 9, 13 and 16 main, organizing and comprehensive themes respectively political, economic and social development in Iran was allocated and finally, according to his mental ideas, the researcher drew the network of development themes in the three dimensions of political, economic and social, which this visual network (visibility) can express the relationships between the themes separately Dimensions of development.

Conclusion: Iran has enjoyed significant progress in the social, economic and political fields during the studied period, while the government development planning system in this era has brought multiple contradictions such as the

---

* Corresponding Author: Mohammadi.h.16@gmail.com ORCID: 0000-0002-2087-3883

How to Cite: Mohammadi, H. (2023). Exploring the Political, Economic and Social Dimensions of Development in Iran, *Comparative Public Administration Quarterly*, 1(3), PP 23-51.

DOI: 10.22098/CPA.2024.14277.1026

government's control and influence in the economic, political and social sectors.

Keywords: Development, Political Dimension, Economic Dimension, Social Dimension, Theme Analysis

Extended Abstract

In this research, the issue of development in Iran's political, economic and social dimensions was analyzed, and for this purpose, thematic analysis method was used to analyze the data. Based on the findings of the research, 16 concepts for the political dimension of development, 31 concepts for the economic dimension of development, and 33 concepts for the social dimension of development were counted from the text of the book, and the number of 9, 13 and 16 main, organizing and comprehensive themes respectively Political, economic and social development in Iran was allocated and finally, according to his mental ideas, the researcher drew the network of development themes in the three dimensions of political, economic and social.

Introduction

Development is a multidimensional concept that includes economic, social and political criteria. development means progress from a simpler or lower form or stage to a more advanced, mature or complex form or stage. In the context of global changes, including political, economic, social and national developments, the regions of the world strongly react to critical consequences, and the instability of the external environment of regional and national economies is one of the main factors that prevent the achievement of the strategic goals of economic-social development becomes the country. The problem of inequality between developed and developing countries have existed for a long time, and the origin of this global inequality can be seen from the era of the industrial revolution and with increasing inequality within countries, it makes sense for development managers to have the capacity to reflect on their own worldview and inequality within their own country, and the skills, values and competencies that development managers will acquire through development studies education, the extent to which they will be relevant internationally is also relevant to their country's domestic context, and understanding indigenous perspectives on development should be an important part of this reflection.

Materials and Methods

The purpose of the research is practical, because by discovering and extracting the political, economic and social themes of development, it is possible to help expand the knowledge of development in Iran.

In order to collect data, the first volume of the five-volume book series entitled "Information of the Eighty Years" (2009) from the Institute of Information was used, and the researcher collected the data through the purposeful sampling method, and all the pages in this book were carefully examined and themes were extracted from the text of the book during the study.

Discussion and Results

By studying the first volume of the book "Information of 80 Years", propositions related to the political, economic and social dimensions of development in Iran were extracted and explained, and respectively, the number of 9, 13 and 16 main, organizing and inclusive themes for the political, economic and social dimensions of development in Iran was explained. Before explaining the main themes, organizing and all-encompassing dimensions of development, the researcher extracted the concepts from the pages of the documents and based on this, 16 concepts for the political dimension of development, 31 concepts for the economic dimension of development, and 33 concepts for the social dimension of development. It was highlighted in the text of the documents and then, according to his mental ideas, the researcher drew the network of development themes in the three political, economic and social dimensions, and this visual network can express the relationships between the themes according to the development dimensions.

Conclusions

The purpose of the present research is not to confirm or deny the results and consequences of the development process in Iran during the studied period, but in the present article we have tried to reveal the political, economic and social dimensions of development in Iran, and reflecting on these dimensions can be the basis and to provide the necessary grounds to help the development programs in Iran. In fact, looking at the history and the past and identifying and analyzing the dimensions and components affecting the success of the development process and gaining knowledge and experience from the past successes can provide suitable grounds for development policies and by adopting an ecological approach to the development process in Iran, it is possible to avoid complications and found out the diseases governing the development process in the country.

The findings of the present research indicate that Iran has enjoyed significant progress in the social, economic and political fields during the studied period, while the government planning system of development in this era, multiple contradictions such as the government's control and influence in the economic sectors, has brought political and social.

Keywords: Development, Political Dimension, Economic Dimension, Social Dimension, Thematic Analys

کاوشی بر ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی توسعه در ایران

حامد محمدی^۱

دکتری مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی قزوین، قزوین، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۳۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۰/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۶

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۲۳-۵۱

چکیده

زمینه و هدف: در این پژوهش موضوع توسعه در ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ایران مورد تحلیل قرار گرفت و در این راستا از جلد اول مجموعه «۸۰ سال اطلاعات» از انتشارات موسسه اطلاعات که در آن اخبار و رویدادهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی جامعه ایران در بازه زمانی ۱۳۵۷-۱۳۰۴ مورد اشاره قرار گرفت، استفاده گردید.

روش‌شناسی: روش پژوهش از نوع کیفی است که در زمره پژوهش‌های تفسیری قرار می‌گیرد و بدین منظور از روش تحلیل مضمون جهت تبیین و تحلیل داده‌های حاصل از متن کتاب مورد مطالعه، استفاده شد.

یافته‌ها: بر اساس یافته‌های پژوهش تعداد ۱۶ مفهوم برای بعد سیاسی توسعه، تعداد ۳۱ مفهوم برای بعد اقتصادی توسعه، و تعداد ۳۳ مفهوم برای بعد اجتماعی توسعه از متن کتاب احصاء گردید و به ترتیب تعداد ۹، ۱۳ و ۱۶ مضامین اصلی، سازمان‌دهنده و فراگیر به ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی توسعه در ایران تخصیص یافت و در نهایت، پژوهشگر با توجه به انگاره‌های ذهنی خویش، شبکه مضامین توسعه در ابعاد سه‌گانه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را ترسیم کرد که این شبکه بصری (نمایا) می‌تواند بیانگر روابط بین مضامین به تفکیک ابعاد توسعه باشد.

نتیجه‌گیری: ایران در بازه زمانی مورد مطالعه از پیشرفت‌های قابل توجهی در زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی برخوردار بوده است، ضمن اینکه نظام برنامه‌ریزی دولتی توسعه در این دوران، تضادهای چندگانه‌ای نظیر کنترل و نفوذ دولت در بخش‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی را به همراه داشته است.

کلیدواژه‌ها: توسعه، بعد سیاسی، بعد اقتصادی، بعد اجتماعی، تحلیل مضمون

^۱ نویسنده مسئول: Mohammadi.h.16@gmail.com

مقدمه

در چارچوب تغییرات جهانی، از جمله تحولات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و ملی، مناطق جهان به شدت به پیامدهای بحرانی واکنش نشان می‌دهند و بی‌ثباتی محیط بیرونی اقتصادهای منطقه‌ای و ملی یکی از اصلی‌ترین عواملی است که مانع از دستیابی به اهداف راهبردی توسعه اقتصادی- اجتماعی یک کشور می‌شود (Nuralina et al, 2023). بلایای طبیعی مانند زلزله و سونامی، بیماری‌های همه‌گیر بهداشتی، جنگ‌ها و درگیری‌های داخلی، شوک‌های قیمت نفت و مواد غذایی در سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۰۸ و بحران اقتصادی جهانی ۲۰۰۸-۲۰۰۹ به ما یادآوری کرده‌اند که جهان، پرخطر و گاه شکننده است و تاریخ اخیر تأیید کرده است که بخش بزرگی از جمعیت جهان در حال توسعه به ویژه در برابر این شوک‌ها آسیب‌پذیر هستند و کشورهای در حال توسعه، در حال ارزیابی این مهم هستند که بحران‌های اخیر چگونه بر چشم‌انداز و رشد کوتاه مدت آنها تأثیر می‌گذارد و چگونه می‌توانند از خود در برابر خطرات فعلی و آینده محافظت کنند (Harrison & Sepúlveda, 2011). مشکل نابرابری بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه از دیرباز وجود داشته است و منشأ این نابرابری جهانی را می‌توان از دوران انقلاب صنعتی ملاحظه کرد که برای برخی کشورها، ثروت و برای برخی دیگر عقب‌ماندگی به ارمغان آورد، در حالی که هدف توسعه پایدار، کاهش نابرابری در داخل و بین کشورها است و بسیاری از مطالعات در حال نشان دادن این مهم هستند که آیا کشورها، در حال همگرایی^۱ (یعنی نابرابری بین آنها در حال کاهش است) یا واگرایی^۲ (افزایش نابرابری) هستند (Paprotny, 2021). با افزایش نابرابری در داخل کشورها، منطقی است تا مدیران توسعه این ظرفیت را داشته باشند که در مورد جهان‌بینی خود و نابرابری موجود در کشور خود تأمل کنند و مهارت‌ها، ارزش‌ها و شایستگی‌هایی که مدیران توسعه از طریق آموزش مطالعات توسعه به دست خواهند آورد، به همان اندازه که در سطح بین‌المللی مرتبط خواهند بود، به بافت داخلی کشورشان نیز مرتبط می‌باشد و درک دیدگاه‌های بومی^۳ در مورد توسعه باید بخش مهمی از این بازتاب باشد (Leslie et al, 2018). در اکثر

1. converging
2. diverging
3. indigenous perspectives

کشورهای مستعمره سابق، وظیفه اصلی جهت‌گیری مجدد به الزامات مربوط به توسعه ساختارها و رویه‌های اداری است که برای ارائه خدمات عمومی طراحی شده‌اند، اما در کشورهای کم درآمد که برای مدت طولانی از نظر سیاسی مستقل بوده‌اند، این کار بسیار پیچیده‌تر است و برخی از چنین کشورها حتی برای جمع‌آوری مالیات، حفظ نظم و قانون، یا ارائه خدمات اساسی، اداره‌های دولتی کارآمد ایجاد کرده‌اند. تاریخچه تلاش‌ها برای آغاز اصلاحات اداری در کشورهای کم‌درآمد در سراسر جهان ناامیدکننده است و هند، ایران، پاکستان و فیلیپین در آسیا؛ آرژانتین، برزیل، شیلی، کلمبیا، اکوادور و ونزوئلا در آمریکای لاتین؛ اتیوپی، غنا و لیبی در آفریقا از جمله کشورهایی هستند که سال‌ها به دنبال بهبود کارایی خدمات عمومی خود بوده‌اند و تنها نتایج اندکی از تلاش‌های خود نشان می‌دهند (Waterston, 1967). با توجه به اینکه ایران دارای منابع غنی طبیعی و انسانی است، اما در بعد اقتصادی توسعه و شاخص‌هایی نظیر تولید ناخالص داخلی، فلاکت، دولت‌های شکننده، و فساد (Sardarnia & Sharafi Sadrabadi, 2022)، افزایش بیکاری به ویژه در میان جوانان، زنان و افراد دارای تحصیلات عالی (UNDP, 2022)، تورم، نابرابری درآمدها (Soltanipour, Damari, 2017)، پایداری منابع کشاورزی (Koocheki et al, 2014)، رقابت‌پذیری جهانی (Research Center Parliament, 2021)، مصرف بی‌رویه انرژی (UNDP, 2022)، در بعد زیست‌محیطی توسعه و شاخص‌هایی همچون کیفیت هوا (Soltanipour, Damari, 2017)، انتشار دی‌اکسید کربن و سرانه منابع داخلی آب شیرین (Ahani & Afsharkazemi, 2021)، تخریب زمین و منابع طبیعی همراه با افزایش شهرنشینی و سوخت‌های فسیلی، سوءمدیریت و عدم اجرای مقررات زیست‌محیطی، و افزایش تولید گازهای گلخانه‌ای (UNDP, 2022)، در بعد سیاسی توسعه و شاخص‌هایی نظیر تمایل مردم به اقدام گروهی و دسته‌جمعی، تمایل دولت به قدرت به‌جای تمایل به توسعه (Tahaee, 2018)، در بعد اجتماعی توسعه و شاخص‌هایی نظیر فرصت‌های برابر (Momeni & Amini Milani, 2011)، توسعه پایدار شهری در ابعادی شامل مشارکت اجتماعی و تنوع فرهنگی و اقلیت‌ها و گروه‌های خاص (Vaezzade & Ayasseh, 2020)، وضعیت جوامع روستایی و آموزش کشاورزی (Koocheki et al, 2014)، شکاف جنسیتی در سلامت، آموزش، اقتصاد و توانمندسازی

سیاسی، ظرفیت‌های لازم جهت مبارزه و کاهش ویروس کرونا، معضلات بهداشت عمومی در زمینه بیماری‌های واگیر نظیر ایدز، هیپاتیت و بیماری مشترک بین انسان و دام (UNDP, 2022)، با چالش‌های جدی روبرو است. همچنین، ایران از سال ۱۳۵۷ تاکنون، هفت برنامه توسعه را تبیین کرده است، اما مطالعات حاکی از آن است که بین دستاوردهای کمی و کیفی توسعه در ایران همبستگی وجود ندارد و توسعه فراگیر در ایران در برنامه‌های توسعه (به ویژه برنامه چهارم و پنجم) متوقف گردیده است (Momeni & Rajabpour, 2022). طی سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۷ برنامه توسعه در ایران وجود نداشت و طی سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۱ شش برنامه توسعه در ایران اجرا شد و رشد اقتصادی در طول برنامه‌های توسعه همواره بی‌ثبات بوده، به طوری که نرخ تورم دو رقمی و شاخص‌های بهره‌وری و توزیع درآمد نوسان داشته است و برنامه‌های توسعه در ایران با چالش‌هایی شامل: عدم درک مشترک مفاهیم اساسی برنامه‌های توسعه، چالش‌های برنامه جامع، تغییرات اساسی ناشی از شوک‌های بیرونی، بازه زمانی، ابتکارات موازی، شکست هماهنگی و نبود نهاد ارزیابی مستقل مواجه بوده‌اند (Mirjalili, 2022). ضعف نهادی دولت برای کارکرد بازار و بخش خصوصی از مهم‌ترین موانع رشد در آغاز سده چهاردهم ه.ش در ایران بوده است، به طوری که توجه دولت به نوسازی اداری بر اساس اقدامات نهادی اقتصادی جدید در تاسیس سازمان برنامه، ملی شدن صنعت نفت، اصلاحات ارضی، تأسیس صندوق تجدید ارزیابی ذخایر ارزی و بانک‌های تخصصی، تأسیس بانک مرکزی و سازمان بورس اوراق بهادار تهران و اجرای پنج برنامه عمرانی و اقتصادی، پیامدهای قابل توجهی بر اقتصاد ایران داشت (Eltejaei, 2016). با توجه به وضعیت فعلی اقتصاد ایران و نیل به جایگاه اول کشورهای منطقه در چارچوب چشم‌انداز ۱۴۰۴ و از آنجایی که اقتصاد ایران در سال‌های آینده با چالش‌هایی همچون ایجاد اشتغال کافی و درآمدزا و عدم توان درآمدهای نفتی برای تامین هزینه‌های جاری دولت مواجه خواهد بود، ایجاد زمینه‌های گذار به توسعه اقتصادی پایدار جهت رفع چالش‌های مطروحه، به عنوان یک ضرورت احساس می‌گردد (Movaseghi & Kaheh, 2016). جهت نیل به توسعه در ایران می‌بایست اندیشه و تفکر سیاستمداران و کارگزاران دولتی از تامین نیازهای اولیه مردم به سوی مسائل کلان توسعه پایدار و موضوعاتی نظیر بهبود سطح مشارکت مردم در اداره

امور جامعه، بهبود اعتماد عمومی، عدم تمرکزگرایی اداری و سیاسی، صیانت از محیط زیست، بهبود کیفیت زندگی شهروندان و ... تغییر یابد. بنابراین، سئوال‌های پژوهش حاضر عبارتند از: (۱) مضامین اصلی ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی توسعه در ایران طی بازه زمانی مورد مطالعه کدامند؟؛ (۲) مضامین سازمان‌دهنده ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی توسعه در ایران طی بازه زمانی مورد مطالعه کدامند؟؛ (۳) مضامین فراگیر ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی توسعه در ایران طی بازه زمانی مورد مطالعه کدامند؟؛ (۴) شبکه مضامین توسعه در ایران طی بازه زمانی مورد مطالعه چگونه طراحی شده است؟.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

مفهوم توسعه

امروزه در مورد مفهوم توسعه ملی اتفاق نظر وجود ندارد، اما در این راستا، سه دستور کار مطرح گردید: (۱) تمرکز بر ارائه کالای عمومی و اجتماعی برای افراد و جوامع؛ (۲) تجزیه و تحلیل روابط «ارتقای» سطح حضور در داخل و خارج از مرزها؛ (۳) بررسی ظرفیت دولت‌ها برای اجرای سیاست صنعتی و تقویت حاکمیت داخلی. این سه دستور کار جنبه‌های حیاتی معضلات توسعه را برجسته می‌کنند، اما چشم‌انداز یکپارچه‌ای از اقتصاد سیاسی توسعه ملی ارائه نمی‌دهند (Naseemullah, 2023). توسعه یک مفهوم چندبعدی است که معیارهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی را در بر می‌گیرد (Sanford & Sandhu, 2002). توسعه به معنای پیشرفت از یک شکل یا مرحله ساده‌تر یا پایین‌تر به یک شکل یا مرحله پیشرفته‌تر، بالغ یا پیچیده‌تر است (Oke, 2020) به طوری که تمامی اعضای جامعه اعم از گروه‌ها و افراد محروم و آسیب‌پذیر از حقوق بشر، احترام به کرامت، تکثر، مدارا، عدم تبعیض، عدم خشونت، برابری فرصت‌ها و امنیت برخوردار گردند (Morgan & Awaf, 2021).

بعد سیاسی توسعه

حمایت از حقوق سیاسی و آزادی‌های مدنی از ویژگی‌های مهم کشورهای توسعه یافته و کشورهایی است که با موفقیت در مسیر توسعه حرکت می‌کنند و توسعه سیاسی در کشورها از طریق شاخص «سطوح نسبی آزادی سیاسی و مدنی» مورد سنجش قرار

می‌گیرد (Sanford & Sandhu, 2002). برنامه توسعه سازمان ملل متحد، اهداف حکومتی خود را بر اساس حکمرانی دموکراتیک تعریف می‌کند که شامل «تقویت مشارکت فراگیر»، «تقویت نهادهای حاکم پاسخگو» و «تکیه حکومت دموکراتیک بر اصول بین‌المللی» می‌شود و تأکید می‌کند که اصول حکومت‌داری دموکراتیک نه تنها یک روش توسعه خوب است، بلکه در قوانین بین‌المللی حقوق بشر نیز گنجانده شده است (Carothers & Gramont, 2011). دولت مدرن در ایران با شکل‌گیری انقلاب مشروطه ظهور یافت و طبق اولین قانون اساسی، دولت نقش کلیدی را در توسعه جامعه عهده دار گردید، اما دولت جهت نیل به توسعه موفق به نهادینه‌سازی نهادهای سیاسی در جامعه نگردید و کودتای سال ۱۲۹۹ حاکی از دخالت دولت در فرآیند توسعه بود، اما این دولت با توجه به ایجاد تغییرات و تحولات بسیار زیاد در بستر اجتماعی و اداری در نیل به توسعه ناکام ماند و در نتیجه پهلوی دوم در دهه ۴۰ ه.ش جهت رسیدن به پیشرفت و توسعه به کانونی برای امید جامعه ایرانی تبدیل شد، اما در این دوران به دلیل عدم نهادینه شدن موازین دموکراسی و مشارکت ضعیف مردم، دولت موفق به تحقق توسعه پایدار نگردید (Abbasi, 2017). دولت پهلوی دوم بین مرداد ۱۳۳۲ تا بهمن ۱۳۴۳ بحران‌های سیاسی زیادی را تجربه کرد و با انقلاب سفید و اصلاحات ارضی مسیرهای نوین توسعه کشور شروع شد و بین بهمن ۱۳۴۳ تا بهمن ۱۳۵۷ به دلیل افزایش درآمدهای نفتی و جهت سرکوب مخالفین، ساخت حکومتی اقتدارگرا شکل گرفت (Morshedizad & Zamani, 2015).

بعد اقتصادی توسعه

اقتصاد توسعه به عنوان شاخه‌ای از علم اقتصاد بر بهبود شرایط مالی، اقتصادی و اجتماعی کشورهای در حال توسعه تأکید دارد و شامل پیامدهایی در زمینه بهداشت، آموزش، شرایط کار و سیاست‌های داخلی و بین‌المللی است، و می‌تواند درک بهتر از کشورهای در حال توسعه را افزایش دهد، به ویژه کشورهایی که در دسته کشورهای کمتر توسعه یافته قرار می‌گیرند (Bharti, 2020). از اواسط دهه ۱۹۴۰، راهبردها و سیاست‌های توسعه دولت‌محور به دولت این قدرت را داد تا مجموعه‌ای از روابط بین نیروی کار و سرمایه داخلی و بین‌المللی را تغییر دهد (Naseemullah, 2023) و

1. Least-Developed Countries (LDCs)

کشورهایی که دارای سرمایه انسانی باکیفیت می‌باشند، می‌توانند از بخش مالی بهره بیشتری ببرند (Sarwar et al, 2021). طبق نظریه رشد اقتصادی هارود^۱ (۱۹۳۹) پس‌انداز ملی از طریق تقویت انباشت سرمایه باعث رشد اقتصادی می‌شود و بنابراین، کشورهای در حال توسعه باید پس‌انداز کنند تا از نظر اقتصادی رشد نمایند (Abate, 2022) و طبق گزارش سازمان ملل متحد (۲۰۲۰)، کشورهای کمتر توسعه یافته کشورهای کم درآمدی هستند که با موانع ساختاری شدید توسعه پایدار مواجه هستند (United Nations, 2020). در دوره پهلوی اول، نظام اقتصادی ایران از الگوی ارشادی و ملی آلمان الهام گرفت و صنعتی شدن کشور و حمایت از صنایع داخلی، محور اصلی برنامه‌های دولت قرار گرفت و این سیاست حمایتی برای کمک به توسعه کشور بود و در دوره پهلوی دوم برنامه‌های توسعه اقتصادی بر تغییر، نوسازی و اصلاح قرار گرفت (ورود صناعی مانند صنعت نساجی، صنعت قند، صنایع تولید برق، انرژی هسته‌ای و ...) و از آنجا که اصلاحات برنامه‌های توسعه اقتصادی بر الگوی پاتریمونیال استوار بودند، از توسعه اقتصادی موفق جلوگیری کرد (Vashmeh, Torabifarsani & Jadid, 2017). رشد اقتصادی بی‌سابقه ایران در دهه ۱۳۴۰ بر سه محور شامل: پیگیری رشد سریع اقتصادی، جلوگیری از تورم، برداشتن گام‌های جدید جهت توزیع عادلانه آغاز شد و ابزار لازم جهت تحقق این سه محور، نفت و برنامه‌های عمرانی بود (Abbasi, 2017). مشخصه اقتصاد ایران بخش‌های هیدروکربنی، کشاورزی، خدماتی و همچنین حضور قابل توجه دولت در بخش تولید و خدمات مالی است و ایران رتبه دوم ذخایر گاز طبیعی و چهارمین ذخایر اثبات شده نفت خام را در جهان دارد و در حالی که برای یک کشور صادرکننده نفت تنوع نسبی دارد، فعالیت اقتصادی و درآمدهای دولت همچنان به درآمدهای نفتی متکی است و در این راستا، درآمدهای نفتی نوسان داشته است (World Bank, 2022).

بعد اجتماعی توسعه

توسعه اجتماعی تعاملات انسانی و پدیده پیچیده‌ای است که باعث ایجاد شبکه‌های اجتماعی، ارزش‌ها و فرهنگ‌ها می‌شود، و از این منظر می‌توان دریافت که توسعه اجتماعی اساساً نه تنها به جنبه مادی، بلکه جنبه غیرمادی جامعه و زندگی انسان مربوط می‌شود

2. Harrod

(Adam Mohamed et al, 2020). بعد اجتماعی توسعه، فرآیندی چندوجهی است که هدف آن ایجاد شرایطی است که به هر عضو جامعه اجازه می‌دهد تا به‌طور کامل و فعال در تمام بخش‌های زندگی از جمله فعالیت‌های مدنی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و همچنین فرآیندهای تصمیم‌گیری مشارکت کند (Sreeni, 2022). سیاست‌های توسعه اجتماعی عمدتاً معطوف به مشکلات کشورهای فقیر بوده است (Grindle, 2010) و اجلاس اجتماعی سازمان ملل متحد در کپنهاگ (۱۹۹۵) اجماع جدیدی را ایجاد کرد تا مردم را در مرکز توجه برای توسعه پایدار قرار دهد و متعهد شد که فقر را ریشه‌کن کند، اشتغال کامل و مولد را ترویج و یکپارچگی اجتماعی را برای دستیابی به جوامعی باثبات، ایمن و عادلانه برای همه تقویت نماید، و کنفرانس هزاره سازمان ملل متحد (۲۰۰۰) مجموعه‌ای از هشت هدف توسعه هزاره را تصویب کرد که بر کاهش فقر، آموزش پایه، برابری جنسیتی، کاهش مرگ‌ومیر و بهبود سلامت، پایداری زیست‌محیطی و مشارکت جهانی برای توسعه تمرکز داشت (Michelsen Institute Development Studies and Human Rights, 2002). عملکرد دوره پهلوی اول (۱۳۰۴-۱۳۲۰) در عرصه تامین اجتماعی حاکی از آن است که توجه به مقوله کار منجر به ایجاد نهادها و وضع مقررات شد و صندوق‌های تعاون و بازنشستگی جهت حمایت از نیروی کار تاسیس شدند (Akbari, 2003). توسعه آموزش‌های عمومی نیز در این دوران شکل گرفت و در سال ۱۳۰۴ نزدیک به ۵۵۹۶۰ دانش‌آموز در ۶۴۸ مدرسه ابتدایی، شبانه‌روزی و مکتب خانه‌های دینی ثبت نام کردند و در سال ۱۳۲۰ نیز بیش از ۲۸۷۲۴۵ دانش‌آموز در ۲۳۳۶ مدرسه جدید به تحصیل و کسب دانش مشغول شدند (Abrahamian, 2012). در این دوره جهت شکل‌گیری سیاست‌های اجتماعی در عرصه مسکن (به ویژه اسکان عشایر) و آموزش عمومی (آموزش نیروی کار فنی و افزایش مهارت کارگران)، ملت‌سازی به عنوان یک عامل نهادی مورد توجه ویژه قرار گرفت (Omidi, 2016).

با مراجعه به پایگاه‌های اطلاعاتی علمی آنلاین و فصلنامه‌های علمی معتبر، مقاله و یا پژوهشی که تماماً به بررسی ابعاد چندگانه توسعه بپردازد، یافت نشد و در ادامه، یافته‌های برخی از پژوهش‌های مرتبط با توسعه مورد بررسی قرار می‌گیرد. نتایج پژوهش ابیاسینگه^۱

1. Abeyasinghe

(۲۰۰۴) حاکی از آن است که دموکراسی و ثبات سیاسی بر رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه تاثیر دارد. نتایج پژوهش احمدی حاجی آبادی، الحق و ویساس^۱ (۲۰۲۱) با عنوان تاثیر راهبرد توسعه بر رشد اقتصادی ایران نشان داد که با افزایش شاخص انتخاب فناوری، رشد اقتصادی به طور قابل توجهی کاهش می یابد و برای دستیابی به رشد اقتصادی باید نوعی راهبرد توسعه اتخاذ کرد که مبتنی بر پیگیری مزیت های نسبی باشد. نتایج پژوهش احمدی، ربانی و نمکی (۲۰۱۲) حاکی از آن است که یک ارتباط معناداری بین وضعیت توسعه انسانی و شاخص های آن نظیر درآمد سرانه، امید به زندگی و سطح آموزش با ارزش های دموکراتیک فرهنگ سیاسی ایران دارد. احمدی نژاد، کمالی و شیخ زاده جوشانی (۲۰۲۱) در پژوهشی چالش های اجرای سیاست های توسعه در ایران را در پنج دسته شامل: ماهیت سیاست های تدوین شده، ویژگی های مجریان، ساختار و سازمان های اجرایی، شرایط و محیط اجرا، و ابزار اجرای سیاست ها دسته بندی کردند. یافته های پژوهش علیزاده و مومنی (۲۰۲۲) با عنوان بررسی علل تداوم سیاست های تورمزا در ایران از منظر سطح تحلیلی توسعه حاکی از آن است که شاهراه اصلی حل پدیده تورم در ایران، تهیه برنامه ای جامع و فراگیر با عنوان تولیدمحوری بر اساس کاهش فساد و تحول نظام پاداش دهی می باشد. مرور پیشینه پژوهش بیانگر آن است که سهم زیادی از پژوهش های تجربی انجام شده پیرامون مفهوم عام توسعه و یا توسعه نیافتگی در ایران است و بسیاری از پژوهش ها صرفاً بر یک بعد توسعه و بر مقوله های توسعه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی تمرکز داشته اند، اما در پژوهش حاضر، موضوع توسعه در ایران طی بازه زمانی ۱۳۵۷-۱۳۰۴ بر ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی متمرکز گردید.

روش شناسی پژوهش

هدف پژوهش، کاربردی است، زیرا با کشف و استخراج مضامین سیاسی، اقتصادی و اجتماعی توسعه می توان به بسط و گسترش دانش توسعه در ایران یاری رساند و یافته های پژوهش می تواند برای خط مشی گذاران، کارگزاران دولتی و پژوهشگران نیز مورد استفاده قرار گیرد. روش پژوهش از نوع کیفی است که جزء پژوهش های تفسیری قرار می گیرد و

2. Ahmadi Hajiabadi, Ul-Haq & Visas

در این راستا، از روش تحلیل مضمون استفاده گردید که روشی برای شناسایی و تحلیل داده های کیفی از متن اسناد می باشد. با توجه به اینکه تحلیل مضمون، روش تحلیلی برای داده های کیفی است، پاسخ آشکار و واضحی در خصوص تعداد داده های مورد نیاز وجود ندارد و آنچه که مهم بوده و می بایست مورد توجه قرار گیرد، مفهوم مضامین استخراج شده از متن اسناد می باشد (Braun & Clarke, 2006). جهت جمع آوری داده ها از جلد اول مجموعه کتاب پنج جلدی با عنوان «اطلاعات هشتاد سال» (۱۳۸۹) از انتشارات موسسه اطلاعات استفاده گردید که در آن اخبار، رویدادها، اوضاع و احوال جامعه ایران که در روزنامه اطلاعات طی بازه زمانی ۱۳۵۷-۱۳۰۴ درج گردید، به روایت درآمده است. روش نمونه گیری کیفی است، بدین صورت که پژوهشگر از طریق روش نمونه گیری هدفمند اقدام به گردآوری داده ها کرده است و تمامی صفحات موجود در این کتاب به دقت مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت و مضامین در طول مطالعه از متن کتاب مربوطه استخراج گردید. بنابراین، پژوهشگر با خواندن و بررسی دقیق در اخبار و رویدادهای ثبت شده در این کتاب، فهرستی از کدها استخراج و تبیین گردید و تفسیر این کدها تا رسیدن به مضامین اصلی ادامه یافت. جهت محاسبه پایایی مضامین تبیین شده از روش هولستی طبق رابطه ۱ استفاده شد، که در آن PAO به معنی درصد توافق مشاهده شده، M تعداد توافق در دو مرحله کدگذاری، n_1 تعداد واحدهای کدگذاری شده در مرحله اول و n_2 تعداد واحدهای کدگذاری شده در مرحله دوم است. این عدد بین صفر (عدم توافق) تا یک (توافق کامل) متغیر است و از این رو، پایایی معادل با $0/84$ محاسبه شد که بیانگر قابلیت اعتماد بالای مضامین می باشد.

$$PAO = \frac{2M}{n_1+n_2} \quad (1) \text{ رابطه}$$

یافته های پژوهش

با مطالعه جلد اول کتاب «اطلاعات ۸۰ سال» گزاره های مربوط به ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی توسعه در ایران استخراج و تبیین گردید. جهت کدگذاری گزاره های احصاء شده از روش دستی استفاده شد و دستورالعمل کدگذاری در جدول ۱ نشان داده شده است. پژوهشگر در تلاش بود تا مفهوم آشکار و یا مستتر در متن هر یک از اخبار و رویدادها را به تفکیک ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی توسعه را درک نماید و به منظور

اطمینان از فهم عالمانه گزاره‌ها، هر یک از اخبار و رویدادها چند بار مورد بررسی و مرور قرار گرفت و در ادامه، مضامین اصلی و یا تم‌های بالقوه هر یک از ابعاد سه‌گانه توسعه تبیین گردید و در نهایت، تعداد ۹ مضمون اصلی مربوط به بعد سیاسی توسعه، تعداد ۱۳ مضمون اصلی مربوط به بعد اقتصادی توسعه، و تعداد ۱۶ مضمون اصلی مربوط به بعد اجتماعی توسعه در ایران مورد شناسایی و تبیین قرار گرفت و سپس هر یک از این مضامین به تفکیک ابعاد سه‌گانه نیز مجدداً مورد پایش و بررسی قرار گرفتند تا اطمینان حاصل شود که پیام اصلی از متن اخبار و رویدادها به درستی درک گردید. در ادامه، با ترکیب مضامین اصلی که دارای بارمعنایی مشابه با یکدیگر بودند، یک طبقه خاص برای این مضامین در نظر گرفته شد و سپس به هر طبقه نیز یک مضمون سازمان‌دهنده و فراگیر تخصیص یافت.

جدول ۱. دستورالعمل کدگذاری

اجتماعی	اقتصادی	سیاسی	ابعاد توسعه
S: Social	E: Economic	P: Political	نشانه‌ها
C: Concept			مفهوم استخراج شده از متن سند

بعد سیاسی توسعه

اخبار و رویدادهای مرتبط با بعد سیاسی توسعه در ایران طبق سند مورد بررسی، به‌دقت مورد مطالعه قرار گرفت و در مجموع تعداد ۱۶ مفهوم استخراج گردید و سپس مفاهیم دارای بار معنایی مشترک در یک طبقه ساماندهی شدند و بر این اساس تعداد ۹ مضمون اصلی، سازمان‌دهنده و فراگیر طبق جدول ۲ به بعد سیاسی توسعه در ایران تخصیص یافت.

جدول ۲. مضامین اصلی، سازمان‌دهنده و فراگیر بعد سیاسی توسعه در ایران

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون اصلی	نشانه‌ها
ارتقاء کیفیت دیپلماسی ملی	رفتار موثر و تعامل سازنده در سطح روابط بین‌المللی	بهبود روابط خارجی	PC ₄ , PC ₇ , PC ₈ , PC ₁₂
کسب فرصت برای توسعه و پیشرفت	صیانت از تمامیت ارضی و حاکمیت ملی	تلاش جهت برقراری امنیت ملی	PC ₃ , PC ₆ , PC ₉

افزایش مشروعیت حاکمیت	تحقق حاکمیت قانون	بهبود در فرآیند وضع و تصویب قوانین	PC ₁ , PC ₁₀
تقویت جامعه مدنی	تکوین فرهنگ سیاسی جامعه	بهبود مشارکت مردم	PC ₂
افزایش اعتماد عمومی	ارتقاء سلامت نظام اداری	ایجاد سازمان‌های دولتی سالم و پویا	PC ₁₆
تقویت جامعه مدنی	تکوین فرهنگ سیاسی جامعه	بهبود مشارکت مردم	PC ₂
تامین منافع ملی	حق مالکیت مردم بر منابع داخلی	حفظ مالکیت میادین و مخازن نفتی	PC ₁₁
بهبود نظام دموکراتیک	افزایش مشارکت سیاسی زنان	به رسمیت شناختن حق رای زنان	PC ₁₄ , PC ₁₅
تقریب و وحدت ملل	پرهیز از افراطی‌گری و تعصبات قومی و مذهبی	تحکیم پایه‌های صلح در خاورمیانه	PC ₁₃
تامین امنیت از طریق نگهداشت نیروهای مستعد در ارتش	ساماندهی نظام انتصابات ارتش	ارتقاء بر اساس ارشدیت در ارتش	PC ₅

بعد اقتصادی توسعه

اخبار و رویدادهای مرتبط با بعد اقتصادی توسعه در ایران طبق سند مورد بررسی، به‌دقت مورد مطالعه قرار گرفت و در مجموع تعداد ۳۱ مفهوم استخراج گردید و سپس مفاهیم دارای بار معنایی مشترک در یک طبقه ساماندهی شدند و بر این اساس تعداد ۱۳ مضمون اصلی، سازمان‌دهنده و فراگیر طبق جدول ۳ به بعد اقتصادی توسعه در ایران تخصیص یافت.

جدول ۳. مضامین اصلی، سازمان‌دهنده و فراگیر بعد اقتصادی توسعه در ایران

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون اصلی	نشانه‌ها
رشد اقتصادی در بخش اقتصادی و مسکن	سرمایه‌گذاری و افزایش نقدینگی در بخش کشاورزی و مسکن	اعطای تسهیلات برای گسترش طرح‌های کشاورزی و مسکن	EC ₁
اشتغال‌زایی	توسعه بازار کار	سرمایه‌گذاری جهت تاسیس و راه‌اندازی کارخانجات صنعتی در کشور	EC ₂ , EC ₃ , EC ₄ , EC ₅ , EC ₆ , EC ₇ , EC ₈ , EC ₉ , EC ₁₁ , EC ₁₀ ,

| فصلنامه مدیریت دولتی تطبیقی | سال اول | دوره ۱ | شماره ۳

ایجاد مزیت رقابتی	اتصال به مراکز بزرگ اقتصادی، تجاری و صنعتی	توسعه ترابری ریلی	EC ₁₂
منطقی شدن قیمت کالاها در بازار	مبارزه با قاچاق و رانت کالایی	جلوگیری از اختفا و گرانفروشی کالاهای مورد نیاز مردم	EC ₁₃
صیانت از حقوق کارگران و کارفرمایان	کاهش اختلاف و تنش کاری و کارفرمایی	تنظیم روابط قانونی بین کارگر و کارفرما	EC ₁₄
ارتقاء درآمد کشاورزان	وجود زمینه رشد صادرات برنج	سیاست حمایتی دولت از کشاورزان با محوریت صادرات برنج	EC ₁₅
تجاری سازی محصولات در سطح بین المللی	ارتقاء مشارکت فعالان اقتصادی در سطح بین المللی	توسعه بازار و گسترش همکاری های اقتصادی در سطح بین المللی	EC ₁₆ , EC ₁₇ , EC ₁₈ , EC ₂₁
افزایش رفاه اجتماعی	تسریع در جابجایی مسافر و کالا	توسعه ناوگان حمل و نقل عمومی	EC ₂₁
افزایش تولیدات کشاورزی و ارتقاء سطح زندگی	توسعه منابع آبی	توسعه زیرساخت های صنعت آب از طریق سدسازی	EC ₁₉ , EC ₂₀ , EC ₂₂

جدول ۳. مضامین اصلی، سازمان دهنده و فراگیر بعد اقتصادی توسعه در ایران

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون اصلی	نشانه ها
رشد تجارت بین المللی	توسعه سرمایه گذاری خارجی در داخل و خارج از کشور	دریافت و اعطای وام به بانک جهانی و کشور فرانسه	EC ₂₃ , EC ₂₄
توسعه برنامه های عمرانی در مناطق مختلف کشور	استفاده بهینه از منابع کشور	ساماندهی فعالیت های اقتصادی در استان های کشور	EC ₂₅
افزایش بهره وری عمومی جامعه	انجام تغییرات اساسی در نحوه مالکیت اراضی کشاورزی	انجام اصلاحات اراضی کشور	EC ₂₆
افزایش سهم تعاونی ها در اقتصاد کشور	کاهش مشکلات اقتصادی دولت توسط تعاونی ها	ترویج نهضت تعاونی در کشور	EC ₂₇

بعد اجتماعی توسعه

اخبار و رویدادهای مرتبط با بعد اجتماعی توسعه در ایران طبق سند مورد بررسی، به دقت مورد مطالعه قرار گرفت و در مجموع تعداد ۳۳ مفهوم استخراج گردید و سپس مفاهیم دارای بار معنایی مشترک در یک طبقه ساماندهی شدند و بر این اساس تعداد ۱۶ مضمون اصلی، سازمان دهنده و فراگیر طبق جدول ۴ به بعد اجتماعی توسعه در ایران تخصیص یافت.

جدول ۴. مضامین اصلی، سازمان دهنده و فراگیر بعد اجتماعی توسعه در ایران

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون اصلی	نشانه‌ها
ایجاد جامعه دموکراتیک	جهت دادن به رفتارهای اجتماعی شهروندان	توجه به هویت شهروندان ایرانی	SC ₃ , SC ₄
نوسازی اداری	ایجاد نظم و آراستگی در سازمان‌های دولتی	متحداشکل کردن لباس کارکنان در سازمان‌های دولتی	SC ₁ , SC ₉
افزایش رفاه عمومی	بهبود حمل و نقل عمومی	استفاده از سیستم‌های نوین حمل و نقل شهری	SC ₂ , SC ₁₅
ایجاد فرهنگ سلامت	بهبودی جسمی و روانی مردم	ارتقاء سلامت و بهداشت در جامعه	SC ₁₄ , SC ₁₆

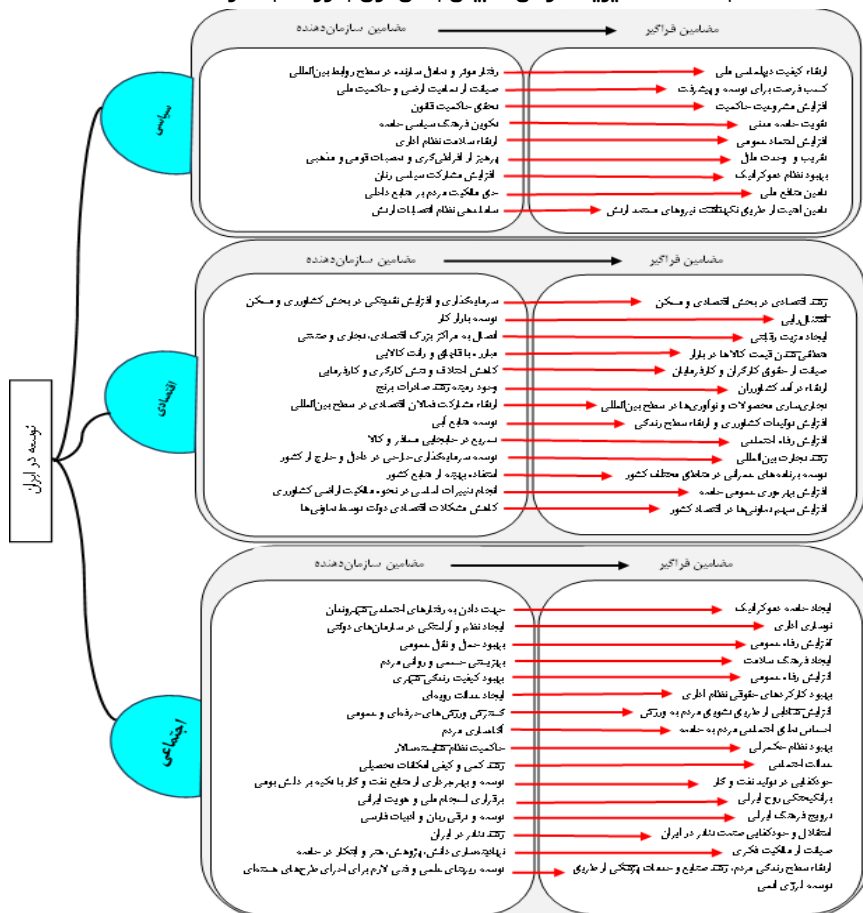
جدول ۴. مضامین اصلی، سازمان دهنده و فراگیر بعد اجتماعی توسعه در ایران

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون اصلی	نشانه‌ها
افزایش رفاه عمومی	بهبود کیفیت زندگی شهری	توسعه زیرساخت‌های شهری	SC ₆ , SC ₈ , EC ₁₃
بهبود کارکردهای حقوقی نظام اداری	ایجاد عدالت رویه‌ای	ایجاد وحدت رویه اداری از طریق تصویب لوایح، آئین‌نامه و طرح‌ها	SC ₇ , SC ₁₀ , EC ₁₁
افزایش شادابی از طریق تشویق مردم به ورزش	گسترش ورزش‌های حرفه‌ای و عمومی	توسعه زیرساخت‌های ورزشی	SC ₁₇ , SC ₁₈
احساس تعلق اجتماعی مردم به جامعه	آگاه‌سازی مردم	گسترش وسایل ارتباط جمعی	SC ₁₉ , SC ₂₀
عدالت اجتماعی	رشد کمی و کیفی امکانات تحصیلی	آموزش و پرورش رایگان	SC ₂₆

بهبود نظام حکمرانی	حاکمیت نظام شایسته‌سالار	تربیت نیروی انسانی توانمند	SC ₂₁ , SC ₂₂ , SC ₂₃ , SC ₂₄ , SC ₂₅
خودکفایی در تولید نفت و گاز	توسعه و بهره‌برداری بهینه از منابع نفت و گاز با تکیه بر دانش بومی	تربیت نیروی متخصص در صنایع نفت و گاز	SC ₂₇
برانگیختگی روح ایرانی	برقراری انسجام ملی و هویت ایرانی	ترویج اندیشه ایران‌گرایی	SC ₂₈ , SC ₂₉ , EC ₃₀
ترویج فرهنگ ایرانی	توسعه و ترقی زبان و ادبیات فارسی	پاکسازی و پالایش زبان فارسی از سایر زبان‌ها	SC ₃₁
استقلال و خودکفایی صنعت تئاتر در ایران	رشد تئاتر در ایران	تربیت هنرپیشگان در عرصه تئاتر	SC ₃₂
صیانت از مالکیت فکری	نهادینه‌سازی دانش، پژوهش، هنر و ابتکار در جامعه	حمایت از حقوق معنوی و مادی نویسندگان، ناشران و هنرمندان	SC ₃₃
ارتقاء سطح زندگی مردم، رشد صنایع و خدمات پزشکی از طریق توسعه انرژی اتمی	توسعه زیربنای علمی و فنی لازم برای اجرای طرح‌های هسته‌ای	ایجاد نهادهای علمی برای ساماندهی فعالیت‌های هسته‌ای	SC ₃₄

شبکه مضامین توسعه در ایران طبق شکل ۱ ارائه می‌گردد. همان‌طور که ملاحظه می‌گردد شبکه مضامین توسعه دارای سه بعد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی می‌باشد و به هر یک از ابعاد نیز مضامین فراگیر و سازمان‌دهنده تخصیص داده شد. شبکه مضامین توسعه در ایران از چهار لایه شامل مفهوم (توسعه در ایران)، ابعاد (سیاسی، اقتصادی و اجتماعی)، مضامین فراگیر و سازمان‌دهنده تشکیل گردید و این الگوی بصری (شماتیک) می‌تواند خط‌مشی‌گذاران، کارگزاران دولتی و پژوهشگران را جهت درک بهتر مضامین موثر بر فرآیند توسعه در ایران یاری رساند.

فصلنامه مدیریت دولتی تطبیقی | سال اول | دوره ۱ | شماره ۳

شکل ۱. شبکه مضامین (الگوی بصری) توسعه در ایران

بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر تلاش گردید تا موضوع توسعه و ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی آن در ایران مورد مطالعه و تحلیل قرار گیرد و بر این اساس از جلد اول کتاب ۸۰ سال اطلاعات از انتشارات موسسه اطلاعات (۱۳۸۶) استفاده شد. موسسه اطلاعات، ۸۰ سال عملکرد خود را در مجموعه‌ای پنج جلدی شامل: جلد اول در بازه زمانی ۱۳۵۷-۱۳۰۴، جلد دوم در بازه زمانی ۱۳۵۷-۱۳۶۸، جلد سوم مربوط به سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۵۷، جلد چهارم در بازه زمانی ۱۳۷۶-۱۳۶۸، و جلد پنجم در بازه زمانی ۱۳۷۷-۱۳۸۵ به چاپ

رساند که پژوهش حاضر بر سند جلد اول این مجموعه متمرکز گردید. انتخاب این سند در پژوهش حاضر به آن دلیل بوده است که سند مورد مطالعه توسط موسسه اطلاعات که از قدیمی ترین انتشارات کشور بوده و یکی از موسسات مطبوعاتی بزرگ و مدرن در ایران قلمداد می شود، به چاپ رسید و از طرفی دیگر، انتشارات این موسسه در زمینه های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی به چاپ می رسد. هدف پژوهش حاضر تایید و یا نفی نتایج و پیامدهای حاصل از فرآیند توسعه در ایران طی بازه زمانی مورد مطالعه نبوده است، بلکه در نوشتار حاضر در صدد آشکار ساختن ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی توسعه در ایران بوده ایم و تامل در این ابعاد می تواند بستر و زمینه های لازم را جهت کمک به برنامه های توسعه در ایران فراهم نماید. در واقع، نگاه به تاریخ و گذشته و شناسایی و تحلیل ابعاد و مولفه های موثر بر موفقیت فرآیند توسعه و کسب دانش و تجربه از موفقیت های گذشته می تواند زمینه های مناسبی را برای سیاستگذاری توسعه فراهم نماید و با اتخاذ رویکرد بوم شناسانه به فرآیند توسعه در ایران می توان به عوارض و بیماری های حاکم بر فرآیند توسعه در کشور پی برد. یافته های پژوهش حاضر حاکی از آن است که ایران در بازه زمانی مورد مطالعه از پیشرفت های قابل توجهی در زمینه های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی برخوردار بوده است و مشخصه بارز توسعه در این دوران، رشد شهرنشینی، نوسازی اداری، دولتی بودن اقتصاد و مداخله دولت در فرآیند توسعه و همچنین اتکا بر درآمدهای نفتی می باشد و افزایش قیمت نفت فرصتی را برای منطقی کردن برنامه های توسعه و ایجاد توازن بین بخش های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی ایجاد کرد. حرکت سریع به سوی صنعتی شدن با مداخله دولت بوده و با توجه به افزایش قیمت نفت نیز این روند همچنان در سایر بخش ها ادامه یافت، به طوری که در بخش اقتصادی شاهد افزایش درآمد سالانه کشور و تولید ناخالص داخلی، در بخش صنعت شاهد رشد سالانه خودرو و لوازم خانگی، و در بخش اجتماعی نیز شاهد توسعه زیرساخت های حمل و نقل و بهبود کیفیت زندگی مردم می باشیم. در همین راستا، باید خاطر نشان شد که نظام برنامه ریزی دولتی توسعه در این دوران، تضادهای چندگانه ای نظیر کنترل و نفوذ دولت در بخش های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی را به همراه داشته است.

در پاسخ به سؤال اول، دوم و سوم پژوهش باید اذعان داشت که به ترتیب تعداد ۹، ۱۳ و ۱۶ مضامین اصلی، سازمان‌دهنده و فراگیر برای ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی توسعه در ایران تبیین گردید. پژوهشگر پیش از تبیین مضامین اصلی، سازمان‌دهنده و فراگیر ابعاد توسعه، مفاهیم را از بطن صفحات اسناد استخراج کرد و بر این اساس، تعداد ۱۶ مفهوم برای بعد سیاسی توسعه، تعداد ۳۱ مفهوم برای بعد اقتصادی توسعه، و تعداد ۳۳ مفهوم برای بعد اجتماعی توسعه در متن اسناد برجسته گردید. در پاسخ به سؤال چهارم پژوهش باید اذعان داشت که یکی از مراحل اصلی در روش تحلیل مضمون، ترسیم شبکه مضامین می‌باشد و در این راستا، پژوهشگر با توجه به تراوشات فکری و انگاره‌های ذهنی خویش، شبکه مضامین توسعه در ابعاد سه‌گانه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را ترسیم کرد که این شبکه بصری (نمایا) می‌تواند بیانگر روابط بین مضامین به تفکیک ابعاد توسعه باشد. یافته‌ها و نتایج حاصل از پژوهش حاضر می‌تواند مورد استفاده و بهره‌برداری خط‌مشی‌گذاران، کارگزاران دولتی، اساتید و دانشجویان رشته اقتصاد، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و مدیریت دولتی قرار گیرد و خط‌مشی‌گذاران و کارگزاران دولتی در ایران می‌بایست به مضامین ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی توسعه توجه نمایند و در این راستا خط‌مشی‌گذاران با اتخاذ رویکردها و سیاست‌های عالمانه در تبیین برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور و کارگزاران و مدیران دولتی با بازنگری و اصلاح فرآیندهای انجام کار در نظام اداری و سازمان‌های دولتی وابسته به آن در صدد بهبود اثربخشی برنامه‌ها و فرآیندهای توسعه در کشور باشند.

در خصوص نوآوری پژوهش حاضر باید اذعان داشت که بسیاری از پژوهش‌ها در زمینه موضوع توسعه در ایران صرفاً بر یک بعد توسعه متمرکز داشتند، در حالی که در پژوهش حاضر ابعاد سه‌گانه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی توسعه توأمان مورد مطالعه و تحلیل قرار گرفت که این مهم برای پژوهشگر وقت‌گیر بوده و موجب طولانی شدن زمان پژوهش گردید. از طرفی دیگر، بسیاری از پژوهش‌ها در زمینه توسعه در ایران طی بازه زمانی مورد مطالعه در پژوهش حاضر، صرفاً با رویکرد انتقادی به فرآیند توسعه در دوران اول و دوم پهلوی نگریسته‌اند، هر چند که رویکرد انتقادی به پدیده‌ها از نگاه فلسفی و علمی می‌تواند حائز اهمیت باشد، اما جهت‌گیری اکثر مطالعات در زمینه توسعه در این دوران، انتقادی

بوده است، اما در پژوهش حاضر تلاش گردید تا فرآیند توسعه و ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی آن در این دوران مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد. همچنین، در پژوهش حاضر از راهبر پژوهش کیفی با رویکرد تحلیل مضمون استفاده شد، که بسیاری از پژوهش‌های پیشین جهت استفاده از این روش مغفول مانده‌اند.

در ادامه، پیشنهادهای پژوهش به شرح زیر ارائه می‌گردد: (۱) در پژوهش حاضر جلد اول کتاب ۸۰ سال اطلاعات مورد تحلیل قرار گرفت، از این‌رو به سایر پژوهشگران پیشنهاد می‌شود تا موضوع‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه ایران را در سایر جلد‌های چهارگانه این مجموعه نیز مورد بررسی و تحلیل قرار دهند؛ (۲) از آنجایی که مجلد چاپ شده توسط موسسه اطلاعات، پنج جلدی می‌باشد، از این‌رو به پژوهشگران رشته علمی اقتصاد، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و مدیریت دولتی پیشنهاد می‌گردد تا موضوع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه ایران را بر اساس بازه‌های زمانی به تفکیک هر جلد مورد مطالعه تطبیقی قرار دهند که بدون تردید این یافته‌های تطبیقی می‌تواند الگوهای ذهنی خط‌مشی‌گذاران و مدیران دولتی را در راستای فرآیند توسعه و بهبود حکمرانی در ایران، مهندسی و طراحی نماید؛ (۳) یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که ماهیت دولت در بازه زمانی مورد مطالعه، دولتی و متکی به درآمدهای نفتی بوده است، از این‌رو به خط‌مشی‌گذاران پیشنهاد می‌شود تا در تهیه برنامه‌های توسعه از درآمد بر مبنای نفت فاصله گرفته و به سایر ظرفیت‌ها و قابلیت‌های درآمدزا در کشور توجه نمایند. هر چند بسیاری از اقتصاددانان طی دهه‌های اخیر تاکید داشته‌اند که در اتخاذ سیاست‌های کلی و تهیه برنامه‌های توسعه در ایران از درآمدهای نفتی فاصله بگیرند، اما همچنان شاهد وابستگی فرآیند توسعه به درآمدهای نفتی می‌باشیم؛ (۴) به خط‌مشی‌گذاران پیشنهاد می‌شود تا شبکه مضامین توسعه تبیین شده در پژوهش حاضر را به عنوان یک ورودی در اتخاذ سیاست‌ها و تهیه برنامه‌های توسعه مورد توجه قرار دهند.

تعارض منافع

نویسنده مسئول اعلام می دارد که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارد.

منابع

- آهنی، منا؛ افشارکازمی، محمدعلی. (۱۴۰۰). تبیین جایگاه ایران در جهان بر مبنای توسعه پایدار: با رویکرد زیست محیطی. *پایداری، توسعه و محیط زیست*، ۲(۲)، ۳۵-۵۲.
<http://doi.20.1001.1.24233846.1400.2.2.3.6>
- ابراهامیان، پروانه. (۱۳۹۱). *ایران بین دو انقلاب*. ترجمه احمد گل محمدی و محمدابراهیم فتاحی، تهران: نشر نی.
- احمدی، یعقوب؛ ربانی، رسول؛ نمکی، آزاد. (۱۳۹۵). شاخص‌های توسعه انسانی و فرهنگ سیاسی دموکراتیک (تحلیل ثانویه داده‌های پیمایش ارزش‌های جهانی برای استان‌های ایران). *مطالعات اجتماعی ایران*، ۶(۱)، ۳۱-۱.
- <http://doi.20.1001.1.20083653.1391.6.1.1.3>
- احمدی‌نژاد، فاطمه؛ کمالی، یحیی؛ شیخ‌زاده‌جوشانی، صدیقه. (۱۴۰۰). بررسی چالش‌های اجرای سیاست‌های توسعه در ایران با استفاده از تحلیل مضمون. *فرآیند مدیریت و توسعه*، ۳۴(۲)، ۲۹-۶۲.
- URL: <http://jmdp.ir/article-1-4076-fa.html>
- اکبری، محمدعلی. (۱۳۸۲). *بررسی برنامه‌ریزی دولتی در حوزه تأمین اجتماعی*. جلد نخست ۱۲۸۵-۱۳۲۰، تهران: مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- التجانی، ابراهیم. (۱۳۹۵). تحلیلی از اقدامات نهادی-اقتصادی دولت. *دولت پژوهی*، ۲(۵)، ۹۹-۶۳.
<https://doi.org/10.22054/tssq.2016.4153>
- امیدی، رضا. (۱۳۹۵). تحولات سیاست‌گذاری اجتماعی در عصر پهلوی: فراز و فرود رابطه دولت و ملت. *برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ۷(۲۸)، ۱۵۱-۱۹۲.
<https://doi.org/10.22054/qjsd.2017.7144>
- سردارنیا، خلیل‌اله؛ شرفی‌صدرآبادی، مهران. (۱۴۰۱). بازنمایی جایگاه ایران در نظام جهانی بر اساس شاخص‌های توسعه. *سیاست جهانی*، ۱۱(۱)، ۷-۴۵.
<http://doi.10.22124/WP.2022.22216.3021>
- سلطانی‌پور، فرزانه؛ دماری، بهزاد. (۱۳۹۵). وضعیت توسعه پایدار در ایران. *مجله دانشکده بهداشت و انستیتو تحقیقات بهداشتی*، ۱۴(۴)، ۱-۱۴.
 URL: <http://sjsph.tums.ac.ir/article-1-5446-fa.html>

- طاهایی، جواد. (۱۳۹۷). نظریه توسعه و انقلاب ایران: یک بحث انتقادی. *مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی*، ۸(۲۷)، ۳۶۳-۳۷۹.
- عباسی، ابراهیم. (۱۳۹۵). ساخت سیاسی و توسعه در دولت پهلوی براساس (یادداشت‌های روزانه امیراسدالله علم). *پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی*، ۷(۲۹)، ۲۷-۴۵.
- علیزاده، سعیده؛ مومنی، فرشاد. (۱۴۰۱). بررسی علل تداوم سیاست‌های تورم‌زا در ایران از منظر سطح تحلیلی توسعه. *پژوهش‌های اقتصادی*، ۲۳(۳)، ۱۵۹-۱۸۷.
- <http://doi.20.1001.1.17356768.1402.23.3.7.3>
- کوچکی، علیرضا؛ نصیری‌محلاتی، مهدی؛ مرادی، روح‌الله؛ منصور، حامد. (۱۳۹۲). پهنه‌بندی وضعیت توسعه کشاورزی پایدار در ایران و ارائه راهبردهای پایداری. *دانش کشاورزی و تولید پایدار*، ۲۳(۴)، ۱۷۹-۱۹۷.
- مرشدی‌زاد، علی؛ زمانی، صالح. (۱۳۹۴). تبیین ساختاری علل فروپاشی دولت پهلوی. *دولت پژوهی*، ۱(۳)، ۲۴۳-۲۰۹. <https://doi.org/10.22054/tssq.2016.2459>
- مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۴۰۰). *عامل سقوط رتبه ایران در گزارش رقابت‌پذیری جهانی؛ تغییر روش‌شناسی یا عملکرد ضعیف دولت؟ (گزارش نظارتی ماده ۲۲ قانون برنامه ششم توسعه)*. معاونت مطالعات اقتصادی، کد موضوعی: ۲۲۰، شماره مسلسل ۱۷۵۹۶، تیرماه ۱۴۰۰.
- موثقی، سیداحمد؛ گاهه، علیرضا. (۱۳۹۴). دولت توسعه‌خواه و زمینه‌های توسعه در ایران. *سیاست*، ۴۵(۴)، ۹۸۹-۹۶۷. <http://doi.10.22059/JPQ.2015.55954>
- مومنی، فرشاد؛ امینی‌میلانی، مینو. (۱۳۹۰). کیفیت زندگی و توسعه پایدار در برنامه‌های توسعه ایران با رویکرد آمارتیا سن. *سیاست‌گذاری اقتصادی*، ۳(۵)، ۳۵-۶۴.
- مومنی، فرشاد؛ رجب‌پور، حسین. (۱۴۰۰). بررسی وضعیت توسعه فراگیر در دوره برنامه‌های اول تا پنجم توسعه در ایران (۱۳۹۵-۱۳۶۸). *مجلس و راهبرد*، ۲۹(۱۱۲)، ۳۲۵-۳۶۴.
- <http://doi.10.22034/MR.2022.4692.4590>
- واعظ‌زاده، ساجده؛ ایاسه، علی. (۱۳۹۹). وضعیت توسعه اجتماعی در برنامه‌های توسعه ایران با تاکید بر شاخص‌های اجتماعی توسعه پایدار شهری. *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۱۰(۳۶)، ۱-۲۲.

وشمه، علی؛ ترابی فارسانی، سهیلا؛ جدیدی، ناصر. (۱۳۹۶). سیاست‌های اقتصادی حکومت پهلوی دوم در زمینه صنعت با تاکید بر روابط ایران و آلمان از ۱۳۴۰ تا ۱۳۵۷ ش/ ۱۹۶۱ تا ۱۹۷۸ م. پژوهش‌های تاریخی، ۹(۲)، ۶۷-۷۸.

<http://doi.10.22108/JHR.2017.21783>

References

- Abate, C. A. (2022). Is too much foreign aid a curse or blessing to developing countries. *Heliyon*, 8, 1-8.
<http://doi.10.1016/j.heliyon.2022.e10463>
- Abbasi, E. (2017). Political Structure & Development in Pahlavi State: According to Asadollah Alam's Notes. *Political and International Researches Quarterly*, 7(29), 27-45. [In Persian]
- Abeyasinghe, R. (2004). *Democracy, Political Stability, and Developing Country Growth: Theory and Evidence*. Honors Projects. 17, Illinois Wesleyan University, 1-37.
- Abrahamian, Y. (2011). *Iran between two revolutions*. Translated by Ahmed Golmohammadi and Mohammad Ebrahim Fatahi, Tehran: Nei Publishing House. [In Persian]
- Adam Mohamed, A. I., Omar Mohammed, M., & Bin Barom, N. (2020). A Critical Analysis of Social Development: Features, Definitions, Dimensions and Frameworks. *Asian Social Science*, 16(1), 14-21.
<http://doi.10.5539/ass.v16n1p14>
- Ahani, M., & Afsharkazemi, M. A. (2021). Expounding the Place of Iran in the World Based on the Sustainable Development: An Environmental Approach. *Sustainability, Development & Environment*, 2(2), 35-52. [In Persian]
<http://doi.20.1001.1.24233846.1400.2.2.3.6>
- Ahmadi Hajiabadi, S. R., Ul-Haq, J., & Visas, H. (2021). Impact of Development Strategy on Economic Growth of Iran: New Structural Economics Perspective. *Iranian Journal of Economic Studies*, 10(2), 473-487. <http://doi.10.22099/ijes.2022.42192.1795>
- Ahmadi, Y., Rabani, R., & Namaki, A. (2016). Indicators of human development and democratic political culture (secondary analysis of data from the World Values Survey for the provinces of Iran). *Journal of Iranian Social Studies*, 6(1), 3-32. [In Persian]
<http://doi.20.1001.1.20083653.1391.6.1.1.3>
- Ahmadinejad, F., Kamali, Y., & Sheikhzadeh Joshani, S. (2021). Challenges of Development Policies Implementation in Iran: A Thematic Analysis. *Management and Development Process*, 34 (2), 29-62. [In Persian]
 URL: <http://jmdp.ir/article-1-4076-fa.html>

- Akbari, M. A. (2003). *Examining government planning in the field of social security*. The first volume of 1906-1941, Tehran: Higher Institute of Social Security Research.
- Alizadeh, S., & Momeni, F. (2023). Investigating the Reasons for the Continuation of Inflationary Policies in Iran from the Perspective of the Analytical Level of Development. *The Economic Research (Sustainable Growth and Development)*, 23(3), 159-187. [In Persian] <http://doi.20.1001.1.17356768.1402.23.3.7.3>
- Asian Development Bank. (2014). Governance and Development Outcomes in Asia. ADB Economics Working Paper Series, No. 384, January 2014, 1-25.
- Bharti, S. S. (2020). Development Economics and Re-construction of Developing Countries: Reflections and Insights. *Social development and Security*, 10(4), 69-77. <https://doi.org/10.33445/sds.2020.10.4.6>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 10-77. <http://doi.10.1191/1478088706qp063oa>
- Carothers, T., & Gramont, D. (2011). *Aiding Governance in Developing Countries: Progress Amid Uncertainties*. The Carnegie Endowment for International Peace, Washington, D.C., 1-42.
- Center Research Parliament. (2021). *The reason for the fall of Iran's rank in the global competitiveness report; Changing the methodology or poor performance of the government? (Monitoring Report of Article 22 of the Sixth Development Plan Law)*. Deputy of Economic Studies, subject code: 220, serial number 17596, July 2021. [In Persian]
- Eltejaei, E. (2016). An Analysis of Iranian Government Proceedings to Setup Economic Institutions During 1940s-1970s. *State Studies*, 2(5), 63-99. [In Persian] <https://doi.org/10.22054/tssq.2016.4153>
- Grindle, M. S. (2010). *Social Policy in Development: Coherence and Cooperation in the Real World*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, DESA Working Paper No. 98, ST/ESA/2010/DWP/98, 1-32.
- Janghorban, R., Taghipour, A., Latifnejad Roudsari, R., & Abbasi, M. (2014). Women's Empowerment in Iran: A Review Based on the Related Legislations. *Global Journal of Health Science*, 6(4), 226-235. <http://doi.10.5539/gjhs.v6n4p226>
- Koocheki, A., Nassiri Mahallati, M., Moradei, R., & Mansoori, H. (2014). Assessing Sustainable Agriculture Development Status in Iran and Offering of Sustainability Approaches. *Agricultural and Sustainable Production*, 23(4), 179-197. [In Persian]

- Leslie, H. M., Banks, G., Prinsen, G., Scheyvens, R., & Stewart-Withers, R. (2018). Complexities of development management in the 2020s: Aligning values, skills and competencies in development studies. *Asia Pacific Viewpoint*, 59(2), 1-12. <http://doi.10.1111/apv.12199>
- Michelsen Institute Development Studies and Human Rights. (2002). *Social Development and Foreign Direct Investments in Developing Countries*. Report R 2002: 11, 1-34.
- Mirjalili, S. H. (2022). Development Plans, Economic Indicators and Planning Challenges in Iran (1979-2022). *International Journal of Business and Development Studies*, 14(2), 25-43. <http://doi.10.22111/IJBDS.2022.7476>
- Momeni, F., & Amini Milani, M. (2011). Life Quality and Sustainable Development in the Development Plans of Iran considering AmartiaSen's Approach. *Economic Policy*, 3(5), 35-64. [In Persian]
- Momeni, F., & Rajabpour, H. (2022). The Study of Inclusive Development in the Period of the First to Fifth Development Programs in Iran (1989-2016). *Majlis and Rahbord*. 29(11), 325-364. [In Persian]
<http://doi.10.22034/MR.2022.4692.4590>
- Morgan, A. K., & Awafo, I. R. B. A. (2021). Creating an Inclusive Society: The Role of Ethnic Social Movements in Promoting Equality and Inclusion in Ghana. *The Ethiopian Journal of Social Sciences*, 7(1), 1-24.
- Morshedizad, A., & Zamani, S. (2015). Structural Analysis on the Overthrow of the Second Pahlavi's. *State Studies*, 1(3), 209-243. [In Persian]
<https://doi.org/10.22054/tssq.2016.2459>
- Movaseghi, S. A., & Kaheh, A. (2016). Developmental state and development in Iran. *Politics*. 45(4), 967-689. [In Persian]
<http://doi.10.22059/JPQ.2015.55954>
- Naseemullah, A. (2023). The political economy of national development: A research agenda after neoliberal reform. *World Development*, 168, 1-15. <http://doi.10.1016/j.worlddev.2023.106269>
- Nuralina, K., Baizholova, R., Aleksandrova, N., Konstantinov, V., Biryukov, A., (2023). Socio-economic development of countries based on the Composite Country Development Index (CCDI). *Regional Sustainability*, 4, 115-128.
<https://doi.org/10.1016/j.regsus.2023.03.005>
- Oke, I. O. (2020). Community Development and Extension Services: A Synergy for Rural Development in Nigeria. *KIU Journal of Social Sciences*, 5(4), 7-15.

- Omidi, R. (2017). An Analysis of Social Policy in Pahlavi Era in Iran: Ups and Downs of the Relationship Between the State and the Nation. *Social Development & Welfare Planning*, 7(28), 157-198. [In Persian]
<https://doi.org/10.22054/qjsd.2017.7144>
- Paprotny, D. (2021). Convergence Between Developed and Developing Countries: A Centennial Perspective. *Social Indicators Research*, 153, 193–225. <https://doi.org/10.1007/s11205-020-02488-4>
- Sanford, J. E., & Sandhu, A. (2002). *Developing Countries: Definitions, Concepts and Comparisons*. Congressional Research Service, The Library of Congress, Order Code RL31662, 1-40.
- Sardarnia, K., & Sharafi Sadrabadi, M. (2022). Representation of Iran's Position in the World System Based on Development Indicators. *World Politics*, 11(1), 7-45. [In Persian]
<http://doi.10.22124/WP.2022.22216.3021>
- Sarwar, A., Asif Khan, M., Sarwar, Z., & Khan, W. (2021). Financial development, human capital and its impact on economic growth of emerging countries. *Asian Journal of Economics and Banking*, 5(1), 86-100. <https://doi.org/10.1108/AJEB-06-2020-0015>
- Soltanipour, F., & Damari, B. (2017). The Situation of Sustainable Development in Iran. *Journal of School of Public Health and Institute of Public Health Research*, 14(4), 1-14. [In Persian]
 URL: <http://sjsph.tums.ac.ir/article-1-5446-fa.html>
- Sreeni, K. R. (2022). The Community Developers' Role in the Development of an Inclusive Socie. *International Journal of Community Development and Management Studies*, 6, 1-17.
- Tahai, J. (2017). Theory of Iran's Development and Revolution: A Critical Discussion. *Strategic Studies of Public Policy*, (27)8, 379-363. [In Persian]
- United Nations. (2020). *Least Developed Countries (LDCs)*. Retrieved From <https://www.un.org/development/desa/dpa>
- United Nations. (2023). *Country programme document for the Islamic Republic of Iran (2023-2027)*. Executive Board of the United Nations Development Programme, the United Nations Population Fund and the United Nations Office for Project Services. First regular session 2023, 1-15.
- Vaezzade, S., & Ayasseh, A. (2020). The status of social development in Iran's development programs with emphasis on the social indicators of sustainable urban development. *Sociological Urban Studies*, 10(36), 81-102. [In Persian]

| فصلنامه مدیریت دولتی تطبیقی | سال اول | دوره ۱ | شماره ۳

- Vashmeh, A., Torabifarsani, S., & Jadidi, N. (2017). Economic Policies of the Second Pahlavi regarding Industry, with an Emphasis on the Relations between Iran and Germany (1961-1978). *Historical Research*, 9(3), 67-78. [In Persian] <http://doi.10.22108/JHR.2017.21783>
- Waterston, A. (1967). Public Administration for What. *Fund and Bank Review*, 4(3), 175-180. <https://doi.org/10.5089/9781616352875.022>
- World Bank. (2022). Islamic Republic of Iran. <https://www.worldbank.org/en/country/iran/overview#1>, Last Updated: Oct 20, 2022.